

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ СРЕДА КАК КОМПЛЕКС ДИНАМИЧЕСКИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ ПОРЯДКА И ХАОСА

Дзевань А. П., Лукашевич С. Ю.

Предпринята попытка моделирования политической среды как сложной системы динамических взаимодействий между ее разными структурными уровнями и внутри каждого из них. Выделены и проанализированы три взаимодействующих между собой уровня упорядоченности структуры социально-политической среды. Осуществлены дифференциация социальной среды и конкретизация меры интенсивности прямых и обратных связей выделенных уровней.

Ключевые слова: самоорганизация, политические статусы, политическое поведение, аттракторы, социальные бифуркации.

SOCIO-POLITICAL ENVIRONMENT AS A COMPLEX OF DYNAMIC CO-OPERATIONS OF ORDER AND CHAOS

Dzeban O. P., Lukashevitch S. Y.

The attempt of design of political environment is undertaken as difficult system of dynamic co-operations between different its structural levels and into each of them. It is selected and analyzed three interactive between itself levels of efficiency of structure of socio-political environment. Differentiation of social environment and specification of measure of intensity of direct and reverse connections of the selected levels is carried out.

Keywords: self-organization, political statuses, political conduct, attractory, social bifurcations.

УДК 3.085

С. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ МЕЖ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Здійснено соціально-філософський аналіз проблеми меж відповідальності. Досліджено особливості меж професійної, правової та морально-етичної відповідальності.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, професійна відповідальність, правова відповідальність, морально-етична відповідальність, межа відповідальності.

Актуальність проблеми. Розбудова демократичної та правової держави неможлива без відповідальності особистості в різних сферах життєдіяльності суспільства. Нині актуальною є проблема меж відповідальності соціальної сфер, професійної діяльності, правовій та морально-етичній сферах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що проблема відповідальності різних суб'єктів діяльності досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними авторами. В основному відповідальність розглядається в межах етичної, юридичної або політичної проблематики.

Важливий внесок в розроблення проблеми відповідальності з позицій соціальної філософії зробили В. Андрущенко, І. Бойченко, Л. Губерський, Т. Ящук, М. Краснов.

Відповідальності як особливому типу взаємодії людини та суспільства присвячено праці Л. Грядунової, Г. Заболотної, І. Савченко, П. Симонова, Є. Головухи, В. Степаненко, О. Тітаренко та ін.

Дослідження соціальної відповідальності в контексті теорії соціальної правової держави та громадянського суспільства відображено в працях А. Башняк, М. Василика, В. Давидовича, В. Ільїна, В. Карнієнка, О. Мельника, С. Перегудова та ін.

Разом з цим у цих дослідженнях недостатньо уваги приділяється межах відповідальності суб'єктів діяльності в різних сферах життя.

Межі відповідальності розглядаються перш за все з юридичної точки зору, наприклад, межі матеріальної відповідальності, кримінальна відповідальність, або межі господарсько-правової відповідальності.

На наш погляд правомірно говорити про межі відповідальності в різних сферах життєдіяльності людини. Кожна людина несе відповідальність навіть за ті вчинки, які вона здійснила, оскільки вона – частина суспільства. Від цього нікуди не дітися. Хоча це й деякою мірою не зовсім справедливо, однак без цього неможливо досягти поставлених цілей, вивести спільноту на вищий рівень моральності.

Нині Україна уповільнено просувається до демократії, ринкової економіки та громадянського суспільства. І за цих умов філософський аналіз меж відповідальності суб'єктів діяльності у різних сферах суспільства є дуже важливим.

Як свідчать дослідження [4; 7; 10], залежно від виду відповідальності їх межі також можуть бути різними. Так, професійна відповідальність – це перш за все персональна відповідальність фахівця, і вона зумовлює межі відповідальності в межах професійної діяльності, компетентності суб'єкта діяльності.

У більшості професій здавна існують вимоги, норми, за порушення яких фахівці даного виду діяльності можуть бути притягнені до відповідальності і піддані деяким негативним санкціям, аж до заборони займатися подібною діяльністю, наприклад, лікарі, адвокати. Проте ще не всі професії мають свої професійні кодекси, хоча ця потреба вже виникла.

Сьогодні у середовищі інженерів і менеджерів точаться серйозні дискусії про необхідність розробити основні принципи професійної поведінки і етику відповідальності, оскільки влада, як політична, так і економічна, технологічна, зосереджена в руках фахівців різного рівня, міцніше. Якщо проаналізувати, які

професійні співтовариства найбільш інтенсивно ведуть дискусії з проблем професійної відповідальності, то виявляється, що це групи, які володіють «значною технологічною владою». [8, с. 28].

Дійсно, можна навести масу доводів, що саме технізація таких галузей, як медицина, журналістика, державне управління і менеджмент, наука, інженерія, привели до виникнення проблематики професійної відповідальності та етики поведінки у цих галузях. У книзі К. Митчела «Что такое философия техники?» [8] розглядається історія становлення проблеми професійної відповідальності вчених і інженерів, у працях інших дослідників – у медицині (А. Огурцов), менеджменті (У. Дункан).

Виникає запитання: чому саме значна технологічна влада зумовлює інтенсивність спроб розробити професійну етику і механізм професійної відповідальності? Річ у тім, що понятійне оформлення відповідальності виникає в результаті необхідності створити раціональні регулятори.

У дослідженнях проблеми професійної відповідальності фахівців технологічної влади можна виділити три достатньо самостійні напрями: відповідальність влади, відповідальність менеджменту (бізнесу) та відповідальність інженерів, що відповідає напрямам розгляду професійної відповідальності, які склалися у сучасних дослідників.

Відмітимо, що дослідження з проблем професійної відповідальності в основному здійснюються у руслі проблематики професійної етики. Ті, хто так чи інакше цю тему розробляють, важливе місце, якщо не головне, в цьому проблемному полі відводять саме проблемі професійної відповідальності [14, с. 14].

Частина дослідників при аналізі проблеми професійної відповідальності виходять з суто етичних вимог, тобто професіонал повинен бути відповідальним, поводитися морально, оскільки такими є загальнолюдські імперативи.

Деякі вчені пов'язують професійну відповідальність з персональною відповідальністю, зводять її до проблематики відповідальності за доручену справу. Виходячи з цього, К. Бельський уводить процесуальне визначення професійної відповідальності, стверджуючи, що вона реалізується за допомогою процесуальних правил, які спонукають суб'єктів відповідальності пройти ланцюг стадій: 1) дати звіт про виконану роботу; 2) вислухати (прийняти) оцінку компетентного органу; 3) понести у разі негативної оцінки які-небудь несприятливі наслідки [2, с. 68]. О. Лейст увів поняття управлінської відповідальності, яка, як він вважає, має природу позитивної відповідальності, відмінну від природи відповідальності за правопорушення [6, с. 370]. О. Лейст пропонує структуру управлінської відповідальності, що базується на трьох елементах: 1) «конститутивна відповідальність», яка випливає з самого факту появи в установленому порядку відповідального органу або особи (обрання, призначення тощо); 2) «функціональна відповідальність», яка виникає з визначення завдань, наділення необхідними повноваженнями, за належну реалізацію яких суб'єкт несе відповідальність; 3) персональна відповідаль-

ність», що означає точну визначеність кола справ для працівника, доручених йому операцій, робіт, завдань (6, с. 218–223).

Таким чином, персональна відповідальність у тлумаченні О. Лейста є по суті функціональною відповідальністю, тільки не на рівні функцій, а на більш низькому рівні – окремих операцій, завдань та ін., тобто там, де може бути встановлена персональна відповідальність. Більш того, подібна конструкція відповідальності може бути запропонована для суб'єктів будь-якої діяльності, а не тільки для суб'єктів управління. Тому не зовсім зрозумілим є значення введення терміна «управлінська» в назву такої структурованої відповідальності.

Отже, межі професійної відповідальності детермінуються повноваженнями, якими наділений той чи інший суб'єкт діяльності.

Що стосується меж правової відповідальності, то вона, на наш погляд, залежить від норм права і законодавчих актів.

Більшість дослідників [7; 9; 11] вважають, що у рамках кримінальної відповідальності простежується тенденція до поглиблення і звуження поняття відповідальності, оскільки від первісного тлумачення кримінальної відповідальності як порушення зовнішнього прописаного закону перейшли до обмеження об'єктивного характеру сучасної вини внутрішніми намірами суб'єкта, що її вчинив. Зокрема, якщо в момент учинення людина була неосудною, тобто індивідуальною до норми, то вона не може нести кримінальну відповідальність. На підставі цього можна відзначити, як вважає О. Титаренко, що поняття юридичної відповідальності базується не тільки на відношенні норма-поведінка, а на більш складному відношенні контекст-норма-поведінка [13, с. 60].

Таким чином, поза розглядом контексту порушення правової норми неможливо не тільки ввести загальне уявлення про відповідальність, а й встановити межі цієї відповідальності, що є одним із важливих моментів правової відповідальності.

Роль юридичної відповідальності, як вважає М. Краснов, полягає аж ніяк не у висловленні якої-небудь вимоги до суб'єкта, бо для цього існує сама норма. Відповідальність не може бути зведена і до реалізації «позитивної» (заохочення) і «негативної» (покарання) санкції. Правова відповідальність – це самостійне добровільне порівняння своєї поведінки з наслідками користування свободою [5, с.13].

Отже, у сфері кримінальної відповідальності суб'єктом відповідальності може бути тільки конкретна особа, а межами відповідальності є вчинена протиправна дія.

Дещо інакше тлумачаться межі відповідальності у сфері цивільного права. На відміну від сфери кримінального права, де межі відповідальності звужуються, у сфері цивільного права вони розширюються. Цивільна правова відповідальність полягає або в позбавленні особи певного суб'єктного права, або в покладенні на неї додаткових юридичних обов'язків чи позаквівалентних обов'язків майнового характеру. Крім цього, у сфері цивільної правової від-

повідальності суб'єктом відповідальності може бути як індивід (персональна відповідальність), так і соціальна група (фірма, корпорація та ін.). Вони несуть відповідальність не тільки за результат, а й за наслідки своїх дій, якщо ті призводять до заподіяння збитків. Час відповідальності може бути локальним, дискретним, і минулим (що характерно в основному для сфери договірних прав), локальним, безперервним та майбутнім (що характерно в основному для сфери безумовної незалежно від вини делікатної відповідальності за продукт).

Розглядаючи особливості меж морально-етичної відповідальності суб'єктів діяльності, слід відзначити, що вона є внутрішньою складовою відповідальності, характеризує людину як «приватну» істоту, поза її публічною роллю і ґрунтується на моральних нормах. Тому зміст цієї відповідальності та її меж суттєво залежить від моральних норм та їх реалізації у різних ситуаціях життєдіяльності людини. Моральні норми у цьому разі мають форму зумовленого імперативу, їх імперативний сенс може бути інтерпретований як відносна повинність. Подібна моральна норма говорить про те, що «повинно» чи що «необхідно» зробити для реалізації певних цілей.

Вибір із позиції блага, як слушно вважає О. Тітаренко, вимагає розуміння людиною самої себе, що залежить не тільки від того, як вона сама себе описує (дескриптивного компонента), а й від тих зразків, які вона наслідує (нормативного компонента). Вибір у цій ситуації орієнтований на деяку абсолютну мету, благо самодостатнього життя, що тут «повинно» чи «необхідно» робити, означає і для індивіда поступити таким чином «добре», причому «добре» завжди чи, принаймні, протягом тривалого часу, поки зберігається самототожність «Я». Саме у зв'язку з цим Арістотель говорив про шляхи досягнення гарного і щасливого життя [13, с. 100].

Проблема відповідальності з позицій утилітарної етики пов'язана з ідеалом утилітаризму. «Більше користі для більшого числа людей» [1, с. 45]. Ця позиція пов'язує поняття користі (добра) тільки з результатом, і моральні норми мають характер відносної повинності. Суб'єкти управління можуть нести морально-етичну відповідальність тільки за результат певних дій, виходячи, наприклад, із спеціально розробленого для цього аналізу «прибутку і витрат». Вони не несуть будь-якої морально-етичної відповідальності за запобігання будь-чиїх збитків чи за просування тих, а не інших товарів і послуг. Вони відповідальні тільки за раціональний вибір засобів для досягнення певних цілей. Питання про цілі залишається тут за межами етичної відповідальності.

Таким чином, межі морально-етичної відповідальності залежать від деонтологічних чи утилітаристських підстав. Що стосується відповідальності суб'єкта управління, то він, на наш погляд, має діяти усвідомлено і як людина обов'язку, і як людина користі.

Розглянуті філософські межі відповідальності дозволяють зробити **висновок** про те, що залежно від видів відповідальності їхні межі також можуть бути різними і дійсною проблемою відповідальності є проблема її меж.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болецкий Е. Социальные инвестиции компаний: закономерности и парадоксы / Е. Балецкий // Экономист. – 2005. – № 1. – С. 64–81.
2. Бельский К. С. Персональная ответственность и дисциплина в государственном управлении / К. С. Бельский // Сов. государство и право. – 1984. – № 3.
3. Безрукова О. Ответственность в социологическом дискурсе / О. Безрукова // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – № 2. – С. 132–141.
4. Козлова, Н. П. Концепция моральной ответственности в философии Г. Йонаса / Н. П. Козлова // Весн. Моск. у-та. Сер. 7. Философия. – № 2. – 2006. – С. 71–82.
5. Краснов М. А. Ответственность власти (государство в открытом обществе) / М. А. Краснов. – М. : Магистр, 1997. – 55 с.
6. Лейст, О. Е. Санкции и ответственность по совместному праву / О. Е. Лейст. – М. ; 1981. – С. 218–223.
7. Мануйлов Є. М. Філософський аналіз проблеми професійної відповідальності / Є. М. Мануйлов // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2011. – Вип. 8. – С. 11–18.
8. Митчем К. Что такое философия техники : пер. с англ. / К. Митчем. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 103 с.
9. Ребане Я. К. Ответственность как предмет комплексного исследования / Я. К. Ребане // Учен. зап. Тарт. ун-та, 1982. – Вып. 609. – С. 13.
10. Савченко І. Г. Соціальна відповідальність в контексті розбудови соціальної держави в Україні / І. Г. Савченко // Актуальні проблеми державного управління : наук. пр. – Х. : ХорРі НАДУ «Магістр», 2005. – № 2 (24). – Вип. 1. – С. 454–461.
11. Степаненко В. Безвідповідальне суспільство? / В. Степаненко // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2009. – С. 358–370.
12. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні / відп. ред. : Ю. Саєнко. – К. : Батискаф, 2002. – 72с.
13. Тітаренко О. Г. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук / О. Г. Тітаренко. – Х., 2006. – 176 с.
14. Этика и бизнес. Межкультурные аспекты. – М., 1992. – 147с.

ФИЛОСОФСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГРАНИЦ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Мануйлов Е. Н.

Осуществлен социально-философский анализ проблемы границ ответственности. Исследованы особенности границ профессиональной, правовой и морально-этической ответственности.

Ключевые слова: *ответственность, социальная ответственность, профессиональная ответственность, морально-этическая ответственность, граница ответственности.*

PHILOSOPHIC PROBLEMS OF BORDERS RESPONSIBILITY

Manuilov E. M.

The article deals with the philosophic analysis of personal responsibility and proves that. Professional responsibility of borders responsibility professional , legal, moral and ethical .

Keywords: *responsibility, social responsibility , professional responsibility , moral and ethical responsibility , borders of responsibility.*

УДК 340.12

Серж Лорті, директор департаменту міжнародних програм,
Міністерство юстиції (Канада)

PROVIDING TECHNICAL ASSISTANCE ON CORRUPTION CONTROL

The phenomenon referred to as corruption has now been generating a high degree of interest for over twenty years. It has in fact spawned not only an abundant literature but also a monitoring and advisory industry whose specific outlook heavily shapes the debate on integrity issues. This industry is widely supported by aid providers, be it the international financing institutions or national development agencies. At this juncture, it therefore seemed worthwhile to examine more critically an area of assistance that has so far managed to largely avoid careful review. From a development practitioner's perspective, this article summarises the basic conceptual and factual difficulties afflicting this field, highlights the potentially negative consequences of corruption control initiatives, and argues that a different approach should be taken to tackle mismanagement.

Keywords: *corruption, civil society, legislation, legal and administrative measures.*

1. Introduction

While obviously not in itself a new phenomenon, corruption in public life has been attracting since the early 1990s wide attention. Indeed, as a matter of both academic interest and practical concern, the subject — conceived essentially in terms of embezzlement, bribery and favouritism — has spawned not only an abundant literature but also what can rightly be regarded as a full-fledged monitoring and counselling industry.

The various anti-corruption strategies that are generally recommended can be seen to fall under one or more of the following three approaches:

– Adoption of legal and administrative measures